

Paus Franciscus herdenkt in Jeruzalem een historische ontmoeting

Volgend weekend, van 24 tot 26 mei, bezoekt paus Franciscus het Heilig Land. In Jeruzalem herdenkt hij samen met de orthodoxe patriarch Bartholomeos de historische ontmoeting van hun voorgangers, vijftig jaar geleden. Die gebeurtenis opende de weg naar verzoening tussen katholieken en orthodoxen. Hoe kwam ze tot stand en waarom staan we, een halve eeuw later, nog niet verder met de oecumene met de orthodoxen?

Erik DE SMET

DELEN WE WELDRA OPNIEUW DE KELK?

Vijftig jaar geleden, op 5 januari 1964, ontmoette paus Paulus VI in Jeruzalem de oecumenische patriarch Athenagoras, de geestelijke leider van de orthodoxen. Sinds 1054, gedurende meer dan negen eeuwen dus, leefden de katholieke en orthodoxe Kerken gescheiden van elkaar. Ze spraken zelfs een banvloek tegen elkaar uit. De laatste ontmoeting van een paus en een patriarch vóór 1964 dateerde van 1439, toen een poging om de breuk te herstellen jammerlijk mislukte.

Patriarch Athenagoras wenste al langer de paus te ontmoeten en zodoende de oecumene in een stroomversnelling te brengen, maar de ziekte en de dood van Johannes XXIII, die nog nuntius (pauselijk ambassadeur) was geweest in de Turkse hoofdstad, had dat verhindert.

Athenagoras werd in 1886 als Aristokles Spyrou geboren in Epirus, dat toen deel uitmaakte van het Ottomaanse Rijk, etnisch en religieus een gemengd gebied. Vóór zijn verkiezing in 1948 tot patriarch van Constantinopel was hij onder meer orthodox bisschop op het Griekse eiland Korfoe, waar ook een katholiek bisdom is gevestigd. In 1930 werd hij benoemd tot aartsbisschop van Noord- en Zuid-Amerika, met zetel in New York.

In de oecumene had de orthodoxe Kerk zich voordien sterker geëngageerd dan de rooms-katholieke. „Niets ter wereld rechtvaardigt de scheiding en het isolement van de christelijke kerken”, had patriarch Athenagoras gezegd. Pas in de aanloop naar het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) formaliseerde Rome de contacten die katholieken voorheen ten persoonlijke titel hadden aangeknoopt.

De historische ontmoeting in 1964 leek haast toevallig en kwam er toen paus Paulus VI als pelgrim het Heilig Land bezocht,

wat destijds overigens de eerste grote reis van een paus betrof sinds mensenheden. Athenagoras had echter vóór de ontmoeting alle orthodoxe Kerken geraadpleegd. Met uitzondering van de Kerk van Griekenland stemden ze allen in met de ontmoeting. De beelden van de omhelzing gingen de wereld rond. Ze maakten dat vele katholieken niet-katholieke christenen niet langer beschouwden als afvallig.

Op de historische ontmoeting in Jeruzalem volgde op 7 december 1965, op de voorlaatste dag van het Tweede Vaticaans Concilie, de formele opheffing van de wederzijdse banvloeken. In 1967 trok Paulus VI naar Constantinopel en bracht patriarch Athenagoras ook nog een tegenbezoek aan Rome. Bij die laatste gelegenheid zei de patriarch, die in 1972 overleed: „Nu moeten we werken aan de terugkeer naar de situatie van het eerste millennium, toen onze verschillen een kwestie van diversiteit waren binnen de eenheid van dezelfde kerk.”

Die gedroomde herwonnen zichtbare eenheid bleef echter uit, ook al groeide er een warme verstandhouding tussen Rome en Constantinopel. Alle opeenvolgende pausen trokken naar hun orthodoxe broeder. Athenagoras' huidige opvolger, patriarch Bartholomeos, was eregast bij de aanstelling van paus Franciscus. Metropoliet Athenagoras Peckstadt, het hoofd van de orthodoxie in ons land, zei over de vijftigste verjaardag: „Gezamenlijk moeten we de derde periode van de Kerk ingaan, die van liefde en verzoening. Dat zal ons uiteindelijk leiden naar de volle verwezenlijking van het verlangen van eenheid.”

Paus Franciscus en patriarch Bartholomeos zullen in Jeruzalem een oecumenische bijeenkomst voorzitten en een gezamenlijke verklaring ondertekenen.

De kerk van het Heilig Graf in Jeruzalem, hier met orthodoxe monniken en bisschoppen, is paus Franciscus' voornaamste reisdoel. © Reporters

TWEE KERKEN GAAN LANGE WEG MET ELKAAR

Theoloog Peter De Mey is het hoofd van de Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene. Aan de KU Leuven doceert hij theologie van de orthodoxe Kerken. Enkele weken geleden ontmoette hij in Nederland patriarch Bartholomeos. Hoe kijkt De Mey naar de vijftig jaar van katholiek-orthodoxe relaties sinds die historische ontmoeting tussen patriarch en paus in Jeruzalem op 5 januari 1964?

„Die eerste ontmoeting kwam er na jaren van voorzichtig afasten”, vertelt De Mey. „Athenagoras wilde meteen ook orthodoxe waarnemers naar het concilie sturen, maar onder orthodoxen was er geen consensus. Pas in 1964 werd die gevonden. In november werd in Rome het decreet over de oecumene uitgevaardigd. Daarin was veel aandacht voor de relaties met de Kerken van het Oosten. Het zijn haast pathetische woorden. Je voelt dat de concilievaders verlangden de eenheid met de orthodoxen in luttele maanden of jaren te realiseren. In de feiten bleek dat minder eenvoudig.”

Een van de moeilijkheden was dat de patriarch van Constantinopel binnen de orthodoxie weliswaar verantwoordelijk is voor de oecumenische relaties, maar geen zeggenschap heeft over de veertien afzonderlijke, zelfstandige Kerken. De windstille duurde meer dan twintig jaar. Pas in 2007 kwam er opnieuw schot in de zaak, maar de bijeenkomst in Ravenna dat jaar werd overschaduwed door een conflict tussen Constantinopel en Moskou over de aanwezigheid van de Estse orthodoxe Kerk.

„Dat was geen eenvoudig proces, want alle Kerken werden door een bisschop en een theoloog”, zegt De Mey. „De dialoog leverde wel enkele sterke teksten op. Het belang dat de katholieke Kerk aan die dialoog hecht, blijkt uit de deelnemers. De covoorzitter is steeds de kardinaal die in Rome verantwoordelijk is voor de oecumene. Tegenwoordig is dat kardinaal Kurt Koch. Van orthodoxe zijde zit de in de orthodoxie bekende theoloog en bisschop John Zizioulas mee voor.”

Na de val van het IJzeren Gordijn in 1989 liep de dialoog echter vast. Het verdwijnen van het communisme leidde in Oost-Europa ook tot de heropstanding van Grieks-katholieke gemeenschappen, tot ergernis van de orthodoxe Kerken. De windstille duurde meer dan twintig jaar. Pas in 2007 kwam er opnieuw schot in de zaak, maar de bijeenkomst in Ravenna dat jaar werd overschaduwed door een conflict tussen Constantinopel en Moskou over de aanwezigheid van de Estse orthodoxe Kerk.

„In 2007 werd in Ravenna een tekst goedgekeurd, die voorlag sinds 1990, over het primaatschap van de bisschop van Rome”, verduidelijkt De Mey. „Orthodoxen zien een universele kerkleider slechts als een persoon met een moreel gezag, terwijl in de katholieke Kerk de paus een universeel gezag uitoefent. Bisschoppenconferenties hebben amper wat te zeggen. Er is dus nog veel werk. Patriarch Bartholomeos ziet de komende ontmoeting met de paus als een nieuwe kans en hoopt dat Franciscus' hervormingen een impact zullen hebben op de dialoog. Het feit dat paus Franciscus zich allereerst als bisschop van Rome presenteert, bevalt de orthodoxen.”

De Mey wijst op een verklaring van de patriarch over de ontmoeting in Jeruzalem waarin hij de uitdrukking „onze twee Kerken” gebruikt. „De Kerken van het Oosten zien elkaar als zussen. Paulus VI hanteerde in 1967 de uitdrukking ‘zusterkerken’ voor het eerst om er de relatie tussen de particuliere Kerk van Rome en die van Constantinopel mee te beschrijven. Maar wat bedoelt de patriarch?”, vraagt De Mey zich af.

„Zijn de katholieke en de orthodoxe Kerk misschien ook zussen?”, vervolgt de theoloog. „Een tekst van de theologische dialoog tussen katholieken en orthodoxen uit 1993 suggereert dat alvast. Kardinaal Joseph Ratzinger, de latere Benedictus XVI, ging in 2000 op de rem staan met de verklaring *Dominus Iesus* die stelt dat de katholieke Kerk als zodanig niet ‘zuster’ kan worden genoemd, omdat er slechts één Kerk is. Hoe moet het nu verder? Er is hoop, als we de geest van het concilie maar ter harte nemen. Ik geloof dat het conciliedocument *Lumen gentium* van 1964 ons begrip van Kerk nog altijd kan hernieuwen. Zowel katholieken als orthodoxen hebben immers hervormingen nodig om vaker aan hetzelfde zeel te kunnen trekken.”

ONDERSCHIED TUSSEN CHRISTEN EN PALESTIJN?

Een pauselijke reis naar het Heilig Land is vooral een evenwichtsoefening. De beschikbare tijd, amper drie dagen, is netjes verdeeld over het grondgebied van Jordanië, de Staat Palestina en Israël. Paus Franciscus brengt onder meer beleefdheidsbezoeken aan politieke leiders in de drie staten, alsook aan de moefti van Jeruzalem en aan de twee opperrabbijnen. Hij gaat ook langs in een Palestijns vluchtelingenkamp. Centrale gebeurtenis wordt de ontmoeting met de orthodoxe patriarch Bartholomeos, op dezelfde plek waar in 1964 de historische verzoening plaatsvond, in de kerk van het Heilig Graf (zie artikel hiernaast).

„Wetsvoorstel probeert verdeeldheid te zaaien tussen christelijke en islamitische Palestijnen”

De meeste Israëlische christenen van Arabische origine omschrijven zich behalve als Israëlisch staatsburger ook als Palestijn. In de Knesset, het Israëlische parlement, is een wetsvoorstel in behandeling dat Israëlische christenen het recht geeft om zich via hun paspoort te laten kennen als christen in plaats van als Arabier. Zo willen de indieners een onderscheid maken met islamitische Israël's die dat recht niet krijgen. Zij blijven geboekstaafd als Arabier. Christenen zouden aldus meer rechten hebben, maar ook militaire dienst moeten vervullen, wat hun dan weer voordelen oplevert.

Alvast de Commissie Rechtvaardigheid en Vrede van de katholieke Kerk in het Heilig Land verzet zich uitdrukkelijk tegen het wetsvoorstel. Een kleine minderheid onder de christenen in Israël is het wetsvoorstel dan weer genegen, maar volgens de Kerk is het ontegensprekelijk bedoeld om verdeeldheid te zaaien tussen christenen en moslims en ook onder de christenen in het Heilig Land.

Intussen werd het secretariaat van de katholieke Kerk beklad met een davidster en de Hebreeuwse slogan: „Dood aan de christenen en de Arabieren.” Dit is geen alleenstaand vergrip. Het geweld tegen christenen neemt toe. Bisschop Boulos Marcuzzo ontving een dreigbrief waarin de christenen geboden werd Israël te verlaten. De afzender werd gearresteerd. De Israëlische minister van Justitie Tzipi Livni distantiëerde zich van diens daad en verklaarde dat „zulke lieden geen lid zijn van ons volk”.

Paus Franciscus zal in een vluchtelingenkamp bij Betlehem Palestijnse kinderen bezoeken, christenen en moslims zonder onderscheid. © Belga Image